

MAGYAR
NEMZETI
MÚZEUM

KALANDOS TÖRTÉNETEK – EGY ÓRA ÉS TULAJDONOSAI

ADVENTURE STORIES -
A CLOCK AND ITS OWNERS

HÓNAP KINCSE | 2022. NOVEMBER

2022 augusztusának utolsó napján besétált a múzeumba egy úr, azzal a kéréssel, hogy kiállításunkban mutassuk be magával hozott óráját. A kérés szokatlan volt, de miután az órát megmutatta, történetét elmesélte, mi is úgy gondoltuk, hogy ennek a hatszögletű asztali órának a múzeumban a helye.

Győri György – ahogy ma ismerik: George Gyor – ausztráliai műgyűjtő, akinek gyűjteményében főként régi órák, csillagászati és egyéb természettudományos eszközök találhatók. A ma Ausztráliában élő vállalkozó 1956-ban hagyta el szülőföldjét, s a Vöröskereszt segítségével kötött ki a távoli földrészen. A 19 éves '56-os menekült mérnöknek tanult, s 1963-ban kezdett saját vállalkozásba Melbourne-ben. Vállalata annyira sikeresnek bizonyult, hogy csakhamar megengedhette magának azt a karórát, amire Magyarországon még hiába vágyakozott. Órák iránti szenvedélye maradandónak mutatkozott, s gyűjteményét érdeklődésének megfelelően tudományos műszerekkel és órákészítő szerszámokkal is gyarapította. Ő maga is készített műszereket, például asztrolábiumot (sokféle mérésre alkalmas észlelő és számoló csillagászati eszköz), vagy az angolszász világban orrery-ként ismert (nevét Charles Boyle (1676–1731), Orrery IV. earlje után kapta, ugyanis az első modern orrery-t John Rowley mechanikus és George Graham órás az ő megbízásából készítette) mechanikus planetárium-szerkezetet, azaz a „planéták”, a bolygók egymáshoz viszonyított helyzetét és mozgását mutató készüléket. Az utóbbi időben neves aukciós házak árverésein lehetett hozzájutni gyűjteménye egyes darabjaihoz.

Az 1970-es évek végén már hazalátogató emigráns Magyarországon is hódolt hobbijának, különleges órák után kutatott. Egy alkalommal egy székesfehérvári órásmesternél látott meg egy sérült, kiégett órát, ami felkeltette érdeklődését. Az órát a székesfehérvári órás javíthatatlannak minősítette, de nem adta el az érdeklődőnek, mondván, hogy nincs rá felhatalmazása, a tulajdonosnak – akit nem nevezett meg – kell visszaszolgáltatnia. Bár nem árulta el, kié a roncs, az kiszaladt a száján, hogy „a grófnő” bízta meg a munkával.

On the last day of August 2022, a gentleman walked into the museum and asked us to display the clock he had brought with him in our exhibition. It was an unusual request, but after he showed us the clock and told us its story, we thought that this hexagonal table clock does have a place in the museum.

György Győri - as he is known these days, George Gyor - is an Australian art collector whose collection consists mainly of old clocks, astronomical and other instruments of natural science. Now living in Australia, he left his native land in 1956 and landed on the far continent with the help of the Red Cross. A 19-year-old refugee after the 1956 revolution, he trained as an engineer and started his own business in Melbourne in 1963, which proved so successful that he was soon able to afford the clock he had been longing for in Hungary in vain. His passion for clocks proved to be enduring, and he added scientific instruments and clock-making tools to enrich his collection in line with his interests. He himself made instruments, such as the astrolabe (an observing and counting astronomical instrument suitable for a wide range of measurements) and the orrery (named after Charles Boyle (1676-1731), 4th Earl of Orrery, because the first modern orrery was commissioned by mechanic John Rowley and clockmaker George Graham), a mechanical planetarium device showing the position and movement of the planets in relation to each other. More recently, pieces from his collection have been sold at auction by leading auction houses.

An émigré who had already returned to Hungary in the late 1970s, he also pursued his hobby of looking for special clocks. One day, he caught sight of a damaged, burnt-out clock at a clockmaker's in Székesfehérvár, which aroused his interest. The clock was deemed by the clockmaker in Székesfehérvár to be irreparable, but he refused to sell it to the interested party, saying that he was not authorised to do so and that the clock should be returned to the owner whom he did not name. Although he would not say who owned the wreck, he let slip that 'the Countess' had commissioned him to do the job. With this information,

Ezzel az adattal kezdett Győri úr kutatni a tulajdonos után, s így jutott a nyomára Széchenyi Zsigmondné Hertelendy Margitnak (1925–2021).

Gróf Széchenyi Zsigmond a Magyar Nemzeti Múzeum megalapítójának leszármazottja, (Széchenyi Lajosnak, Széchenyi István testvérének dédunokája), a magyar vadászati kultúra kimagasló alakja, világutazó, aki íróként is maradandót alkotott. Az 1950-es évek elején a Budapestről Tiszapolgárra kitelepített főrend pár hónap múltán barátai segítségével megváltoztathatta kényszerlakhelyét, s Balatongyörökre költözhetett. Állást is kapott, a keszhelyi Helikon Könyvtárban dolgozott. Ott ismerte meg 1955-ben későbbi (második) feleségét, a szintén régi nemes famíliából származó hertelendi és vindornyalaki Hertelendy Margitot, aki – bár eredetileg művészettörténész szeretett volna lenni – fűtő és takarítónő volt a Festetics-kastélyban. 1959-ben összeházasodtak, majd visszaköltözhettek Budapestre. Ettől kezdve az ifjú feleség mindenben támogatta férjét, ő gépelte és javította kéziratait, sőt, még utolsó afrikai vadász körútjára (1964) is elkísérte, ahol fotózott és filmezett. Széchenyi Zsigmond halála után gyűjteményét megvásárolta a Magyar Természettudományi Múzeum, s ettől kezdve az özvegy, a mindenki által „Mangiká”-nak nevezett grófné lett a Széchenyi Vadászati Könyvgyűjtemény kezelője. Élete végéig nyomon követte a könyvek sorsát, soha nem szűnt meg törődni férje hagyatékával.

Mangikától szerezte meg tehát a hasznavehetetlen órát 1979-ben Győri György – annak fejében, hogy finanszírozta a kiégett ház kifestését. Az órát magával vitte Ausztráliába, s jó pár évvel később restauráltatta. Az óra szerkezetét egy órás mester javította az eredeti technikai megoldások szerint, az óra külsejével pedig Győri György foglalkozott. A tokot a háza udvarán nőtt fából maga csinálta pár éve. Az elkészült órát vissza akarta juttatni volt tulajdonosának, ám a koronavírus miatt két évig nem jöhetett haza, s mire újból hazalátogatott Magyarországra, Mangika 96 éves korában elhunyt (2021. szeptember 5.). Ezek után fordult Győri György a Magyar Nemzeti Múzeumhoz.

Mr Győri began to search for the owner, and this is how he tracked down Zsigmond Széchenyi's wife, Margit Hertelendy (1925-2021).

Count Zsigmond Széchenyi is a descendant of the founder of the Hungarian National Museum (great-grandson of Lajos Széchenyi, the brother of István Széchenyi), an outstanding figure of Hungarian hunting culture, a world traveller, who also made his mark as a writer. In the early 1950s, after a few months, the aristocrat, who had been deported from Budapest to Tiszapolgár, was able to change his forced residence with the help of his friends and could move to Balatongyörök. He also got a job, working in the Helikon Library in Keszthely. In 1955, there he met his later (second) wife, Margit Hertelendy from Hertelend and Vindornyalak, also from an old noble family, who, although she originally wanted to be an art historian, was a heater and cleaner in the Festetics Castle. They married in 1959 and could move back to Budapest. From then on, the young wife supported her husband in all his endeavours, typing and correcting his manuscripts, and even accompanying him on his last hunting trip to Africa (1964), where she photographed and filmed. After the death of Zsigmond Széchenyi, his collection was purchased by the Hungarian Natural History Museum, and from then on the widow, the countess, known to all as 'Mangika', became the curator of the Széchenyi Hunting Book Collection. She followed the fate of the books until the end of her life, and never ceased to care for her husband's legacy.

So it was from Mangika that György Győri acquired the useless clock in 1979 - in exchange for financing the painting of the burnt-out house. He took the clock with him to Australia and had it restored several years later. The clock's mechanism was repaired by a clockmaker according to the original technical specifications, while György Győri took care of the exterior of the clock. The case was made by György himself a few years ago from a tree that grew in the yard of his house. He wanted to return the finished clock to its former owner, but the coronavirus prevented him

A Széchenyiekhez köthető óra ezzel a sajátos ausztrál közjátékkal, amelynek főszereplője a Vác-ról elszármazott mérnök, aki az órát második hazájában felújíttatta, majd visszahozta Magyarországra, hogy visszaszolgáltassa egykori tulajdonosának, beleillik a múzeum gyűjtőkörébe. Ezért is szorgalmaztuk a megszerzését a múzeum Óra- és Műszer-gyűjteménye számára. Óriási szerencsénkre ez a kívánságunk nagyon gyorsan teljesült. Nagylelkű mecénásunk Bárány László vállalkozó volt, aki megvette a tárgyat, s ugyanazzal a lendülettel a múzeumnak is ajándékozta.

A Nemzeti Múzeum már alapításától fogva gyűjti az órákat, a Cimeliotheca, a múzeum 1825-ben nyomtatott első katalógusa már több „horologiumot” is ismertet a műtárgyak között. Ma a különféle napóráktól, homokórától kezdve az összetett műszereken át (kompendiumok) sokféle mechanikus óra tartozik a gyűjteménybe.

Az időmérés, az időmérő szerkezetek történetében korszakalkotó jelentőségű a mechanikus, kerek óra feltalálása. A mechanikus óra olyan szerkezet, amelynek gátlóműve van, ami a súly, később rugó által forgatott kerékrendszer forgását ütemesen szabályozza. Az első mechanikus órák a toronyórák voltak, amelyeket kötélre erősített súlyokkal működtettek. Mikor a súlyokat rugó váltotta fel, változatosabbá vált az órák formája, s az egész szerkezet lényegesen kisebb is lehetett, így kezdtek el hordozható órákat gyártani – valószínűleg a 15. század

végétől. A lakásokban megjelenő órák egyik első típusa a vízszintes számlapú asztali óra volt. A 16. század második felében kezdtek terjedni a lapos, hengeres, majd négyszög alakú órák, oldalaiikon üvegezett ablakokkal, hogy látni lehessen a szerkezetüket. A 17. századtól a hatszögű kialakítás volt a jellemző, s a finom vésett, díszítés.

Hertelendy Margit egykori hatszögű, vízszintes számlapú óráján a *Lichtenstern fecit Paris* mesterjelzés olvasható. Az óra jelzése ismétlődik az alaplapon: Ignatius *Lichtenstern fecit Paris*. Ignatius Liechtenstern kisórákészítő viszont Bécsben dolgozott, 1775-ben lett mester és 1802-ben hunyt el. Ráadásul az óra formáját tekintve a 18. század elejének világát idézi, míg Ignatius Liechtenstern a 18. század végén működött. A kétszer is jelzett Paris, csakúgy, mint az alaplapon olvasható *Trompeter* név kérdéseket vet fel, további kutatást igényel. Az óra, amin a bécsi órás neve olvasható párizsi helymegjelöléssel, készülhetett a 18. században – Bécsben, mert Párizsban ilyen típusúak akkortájt már biztosan nem készültek, de Közép-Európában, pl. Lengyelországban tovább élt a 18. században is ez a 17. századi órátípus.

A számlapon római számok jelzik az órákat, ezen túl arab számok ötperces osztással a perceket mutatják. Az eredeti mutatók megsemmisültek, azokat Győri úr pótolta. Ugyancsak az ő keze munkáját dicsérik az üvegezett kis ablakok és azok ezüst keretei, amelyeket az egyetlen épségben megmaradt mintájára készített.

Az óra tehát a legutóbbi időben újjászületett. Ugyanakkor általánosan jellemző, hogy az órákat folyamatosan javítják, korszerűsítik, módosítják, így megjelenésük nem a készítés korának a dokumentuma, hanem a készítés óta eltelt időszak alatti használaté. Ignatius Liechtenstern minden bizonnyal jelentősen hozzájárult a tárgy történetéhez, még az is lehet, hogy ő készítette, de nem Párizsban.

from returning home for two years, and by the time he returned to Hungary, Mangika had died at the age of 96 (5 September 2021). It was then that György Győri turned to the Hungarian National Museum.

The clock that can be linked to the Széchenyis, with this peculiar Australian interlude, the main protagonist of an engineer from Vác who had the clock restored in his second home country and then brought it back to Hungary to return it to its former owner, fits into the museum's collections. That is why we have been promoting its acquisition for the museum's Clock and Instrument Collection. To our immense luck, our wish came true very quickly. Our generous sponsor was the entrepreneur László Bárány, who bought the object and immediately donated it to the museum.

The National Museum has been collecting clocks since its foundation, and the Cimeliotheca, the museum's first catalogue, printed in 1825, already lists several 'horologi-ums' among the artefacts. Today, the collection includes a wide range of mechanical clocks, sundials, hourglasses and complex instruments (compendiums).

The invention of the mechanical clock with wheels is a milestone in the history of timekeeping and timekeeping instruments. A mechanical clock is a device with an escapement, which regulates the rotation of the wheel system, which is turned by a bob and later by a spring. The first mechanical clocks were the tower clocks, operated by weights attached to a rope. When the weights were replaced by springs, the clocks became more varied in shape and the whole structure could be considerably smaller, so probably from the end of the 15th century portable clocks began to be made. One of the first types of clocks to appear in homes was the table clock with horizontal dial. In the second half of the 16th century, flat, cylindrical and then rectangular clocks began to spread, with glazed windows on the sides to allow insight into the clock's construction. From the 17th century onwards, the hexagonal design and delicate engraved decoration became characteristic.

The former hexagonal clock of Margit Hertelendy, with a horizontal dial, bears the master mark Lichtenstern fecit Paris. The marking of the clock is repeated on the base: Ignatius Liechtenstern fecit Paris. However, Ignatius Liechtenstern, maker of small clocks, worked in Vienna,

became a master in 1775, and died in 1802. In addition, the shape of the clock evokes the world of the early 18th century, while Ignatius Liechtenstern worked at the end of the 18th century. The inscription Paris, which is marked twice, as well as the name Trompeter on the base plate, raise questions and require further research. The clock, which bears the name of the Viennese clockmaker with the Parisian location, could have been made in the 18th century - in Vienna, because it is certain that such types were not made in Paris at that time, but this 17th century type of clock continued to exist in the 18th century in Central Europe, e.g. Poland.

On the dial, Roman numerals indicate the hours, and Arabic numerals in five-minute divisions indicate the minutes. The original hands were destroyed and replaced by Mr Győri. His handiwork is also praised by the small glazed windows and their silver frames, which he made on the basis of the only surviving sample.

So the clock has recently been reborn. However, it is common that clocks are constantly repaired, modernised and modified, so that their appearance is not a record of the age at which they were made, but of their use over the period since. Ignatius Liechtenstern certainly made a significant contribution to the history of the object, and he may even have made it, but not in Paris.

Magyar Nemzeti Múzeum | www.mnm.hu
TKK – Kommunikációs és Marketing Igazgatóság
Budapest, 2022

A szöveget írta/ Text by:
dr. Radnóti Klára

Fotó/Photos:
Jaksity Iván

Angol fordítás/English translation:
Lavani Alex

Nyomda/Press:
Millennium Marketing

Kiadó/Publisher:
Magyar Nemzeti Múzeum

Felelős kiadó/Responsible publisher:
L. Simon László, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója

Szakmai partner/Professional partner:

| **mandiner** | www.mandiner.hu